

Anoniminis 1605 m. katekizmas: slavizmai ir hibridai

Anželika Smetonienė

Raštijos paveldo tyrimų centras, Lietuvių kalbos institutas
El. paštas: anzelika.smetoniene@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0352-884X>

Santrauka. Anoniminis 1605 m. katekizmas (toliau AK) yra vienas pirmųjų katekizmų lietuvių kalba LDK, tačiau iki šiol jis tirtas labai nedaug. 1890 m. šį katekizmą su komentarais išleido J. Bystroń, yra tyręs Z. Zinkevičius ir A. Judžentis bei aptaręs S. Temčinas. Vis dėlto naujesniuose darbuose šitas šaltinis nesulaukia dėmesio, ypač nėra atidžiau tirta jo skolininė leksika. Būtent ji, t. y. slavizmai ir iš jų išvesti hibridai, nagrinėjami šiame straipsnyje. Iš AK buvo išrinkti visi slavizmai bei hibridai ir slavų kalbų žodynuose buvo ieškoma galimų skolinių šaltinių. Remiantis įvairiais kriterijais (šaltinio buvimo, morfologiniu, fonetiniu) slavizmai buvo sugrupuoti į neaiškios kilmės slavizmus, į skolinius iš rytų slavų (senosios rusų kalbos arba rusėnų kalbos) ir polonizmus.

AK rasta 56 slaviškos kilmės žodžiai. 52 proc. jų yra neaiškios kilmės slavizmai, t. y. ir rytų slavų kalbose, ir lenkų kalboje yra galimų jų šaltinių, etimologiniuose žodynuose nurodoma jų kilmė taip pat neretai skirtinga. 38 proc. AK slavizmų į lietuvių kalbą yra pasiskolinti iš rytų slavų kalbų – lenkų kalboje nėra galimų slavizmų atitikmenų arba lenkų kalbos žodžių reikšmė nesutampa su skolinio semantika, skolinio fonetika taip pat rodo tokią kilmę. O polonizmai sudaro tik 10 proc. visų svetimų kilmės žodžių AK.

Raktažodžiai: Anoniminis katekizmas, slavizmai, hibridai, senoji rusų kalba, rusėnų kalba, lenkų kalba.

The Anonymous Catechism of 1605: Slavic Loanwords and Hybrids

Abstract. The Anonymous Catechism of 1605 (hereinafter - AC) is one of the first catechisms in the Lithuanian language in GDL. However, it has been under-researched so far. In 1890 this catechism was published by J. Bystroń with comments. Z. Zinkevičius and A. Judžentis have conducted some research on the AC and S. Temčinas has also discussed it in his research works. However, in more recent works this catechism has not received sufficient focus and, even more, its loan lexicon has not been attentively investigated. Namely the loan lexicon, i.e., Slavic loanwords and hybrids that derive from them, is the focus of this article. Slavic loanwords and hybrids were selected from the AC and the dictionaries of Slavic languages were analysed searching for possible sources of loanwords. Following various criteria (availability of source, morphological, phonetic criteria), Slavic loanwords were grouped into Slavic borrowings of unclear origin, loanwords from the East Slavic languages (Old Russian or Ruthenian languages) and Polish loanwords.

Fifty six Slavic loanwords were identified in the AC: 52 % out of them are of unclear origin, i.e., their possible sources were identified in the East Slavic and Polish languages and etymological dictionaries provide for different sources of their origin. 38 % of Slavic loanwords were borrowed into the Lithuanian language from the East Slavic language – the Polish language does not possess possible equivalents of Slavic loanwords or the meaning of Polish word does not coincide with semantics of a loanword, phonetics of borrowing also indicates such origin. Polish loanwords comprise only 10 % of all the loanwords in the AC.

Keywords: anonymous catechism, Slavic loanwords, hybrids, old Russian, Ruthenian language, Polish language.

Received: 29/10/2021. Accepted: 29/11/2021

Copyright © 2021 Anželika Smetonienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Rytiniam senųjų lietuvių kalbos raštų variantui priskiriamas Anoniminis 1605 m. katekizmas (toliau AK) iki šiol tirtas labai skurdžiai. Pirmasis ir daugiausia jam dėmesio yra skyręs J. Bystron, prieš daugiau kaip šimtmetį išleidęs šio katekizmo perrašą. Prieš jį mokslininkas aprašė šito šaltinio rašybą, balsių ir priebalsių žymėjimą, fonetiką, daiktavardžių linksniavimą, veiksmažodžių asmenavimą (Bystron 1890). Jo fonetiką ir gramatinės formas taip pat tyrė Z. Zinkevičius, kuris nustatė apytikslių katekizmo vertėjo kilmę: iki šiol nežinomas vertėjas greičiausiai bus kilęs iš Vilniaus, Maišiagalos, Nemenčinės ir Pabradės apylinkių (Zinkevičius 1968). Iš naujesnių darbų paminėtini S. Temčino ir A. Judženčio darbai: S. Temčinas, nagrinėdamas hipotetinio 1585 m. katekizmo problemą, pateikia ir galimas Anoniminio katekizmo atsiradimo aplinkybes (Temčinas 2013), A. Judžentis tyrinėjo 1605 m. katekizmo sintaksę (Judžentis 2010). Paprastai AK yra aptariamasi kartu su M. Daukšos katekizmu (toliau DK), kaip antai ir J. Gerulio darbe, kur užsimenama, kad ne visur AK tekstas sutampa su DK tekstu (Gerulis 1927).

AK šaltinis yra išplėstinis J. Ledesmos katekizmas. Žinoma, kad J. Ledesma italų kalba išleido du katekizmus tuo pačiu pavadinimu: trumpąjį katekizmą „Dottrina Christiana Breve“ ir išplėstinį „Dottrina Christiana, a modo di dialogo del Maestro, et Discepolo, per insegnare alli Fanciulli“. Pastarasis greičiausiai pirmą kartą išleistas 1573 m. (išlikęs 1576 m. leidimas) (Michelinì 2001, 227–228). Jis buvo išverstas į lenkų kalbą, o iš šios į lietuvių kalbą jį išvertė ir 1595 m. išleido M. Daukša. M. Daukšos vertimui rėmėsi ir AK autorius, tačiau ne žodis žodinis: AK vertimas labiau nutolęs nuo J. Ledesmos katekizmo nei DK, išmestos kai kurios eilutės, tekstas nežymiai pertvarkytas. Tokios autorinės eilutės byloja, jog vertėjas rūpinosi teksto sklandumu, vienodumu (Smetonienė 2016, 167).

Pripažįstama, kad 1605 m. katekizmo kalba gana turtinga, joje gausu gražių pasakymų, visai nedaug svetimybų (Zinkevičius 1968, 115). Pastarosios yra šio straipsnio objektas: siekiama ištirti AK slavizmus. Tikslui pasiekti iš AK buvo išrinkti visi slavizmai ir hibridai, kurie išvesti iš jų; iš viso rasta 60 nepasikartojančių žodžių. Vėliau slavų kalbų žodynuose (senosios rusų, rusėnų, senosios ir vidurinėsios lenkų) buvo ieškoma galimų skolinių šaltinių. Remiantis įvairiais kriterijais (šaltinio buvimo, morfologiniu, fonetiniu) slavizmai buvo sugrupuoti į neaiškios kilmės slavizmus, į skolinius iš rytų slavų (senosios rusų kalbos arba rusėnų kalbos) bei polonizmus. Pabrėžtina, kad šiame darbe laikomasi tradicinės klasifikacijos, t. y. slavizmai grupuojami pagal tai, iš kurios kalbos tiesiogiai pateko į lietuvių kalbą. Tarkime, jeigu lenkų kalbos žodis į lietuvių kalbą atėjo per rusėnų kalbą, jis ir laikomas skoliniu iš pastarosios, o ne iš lenkų kalbos. Kai kurie iš aptariamų žodžių (*artikulas, ceremonija, daktaras, hostija, katekizmas, pralotas, suma, vigilija* ir t. t.) galėjo būti perimti iš lotynų kalbos tiesiogiai, tačiau paprastai slavų kalbos buvusios jų tarpininkės ir etimologiniuose žodynuose šie skoliniai taip pat priskiriami prie slavizmų. Taip pat būtina pažymėti, kad dėl straipsnio apimties pateikiamos tik tos slavizmų reikšmės, kurios yra paliudytos AK. Analogiškai pateikiamos ir slavų kalbų žodžių reikšmės. Vis dėlto nustatant slavizmo šaltinį buvo atsižvelgiama į visas žodžių reikšmes.

Neaiškios kilmės skoliniai

Neaiškios kilmės skolinių yra 29 ir tai sudaro 52 proc. visų AK skolinių: *abroz* AK 49,13 ‘paveikslas’ (LKŽe) < sen. rus. *образъ* ‘изображение, портрет’ (СРЯ 12, 133; СДЯ 2, 539), rusėnų *образъ* ‘изображение, портрет, картина’ (МДСУМ 2, 18), len. *obraz* ‘wizerunek, podobizna kogo lub czego wykonana w kamieniu, drewnie lub na płótnie; rzeźba, malowidło’ (SPol 19, 339; SS 5, 367); *afiera* AK 33,6; 82,5 ‘auka’ (LKŽe) < rusėnų *офѣра* ‘прадмет або жывая істота, прынесеныя ў дар бажаству’ (ГСБМ 23, 323), len. *ofiara, ofiera* ‘przedmiot przeznaczony ofiarowaniu bóstwu’ (SPol 21, 2; SS 5, 521); *afieravoti, -avoja, -avojo* AK 82,8; 93,2 ‘aukoti’ (LKŽe) < rusėnų *офѣровати, офяровати* ‘прыносіць у ахвяру каго-, што-н.’ (ГСБМ 23, 326), len. *ofiarować, ofierować* ‘składać ofiarę rytualną Bogu lub bóstwu’ (SPol 21, 22; SS 5, 523); *apaštalas* AK 11,5 ‘bažn. kiekvienas iš dvylikos Kristaus mokinių’ (LKŽe) < rusėnų *апостолъ* ‘апостал’ (ГСБМ 1, 129; ССМ 1, 78), len. *apostol* ‘uczeń Chrystusa, powołany do szerzenia ewangelii’ (SPol 1, 196; SS 1, 40); *ceremonija* AK 74,2 ‘išorinės formos, kurių laikomasi per iškilmes’ (LKŽe) < rusėnų *церемонія* ‘церемония’ (МДСУМ 2, 470), len. *ceremonija* ‘uroczysty akt, obrzęd przebiegający według ustalonego tradycyjnie rytuału’ (SPol 3, 155); *čystas* AK 47,10 ‘nekalts, doras, skaistus’ (LKŽe) < sen. rus. *чистый* ‘неоскверненный’ (СДЯ 3, 1532), rusėnų *чистъ* ‘нипорочний, чистий’ (ССМ 2, 544), len. *czysty* ‘bezgrzeszny, niewinny, nieskazitelny, niepokalany moralnie; szlachetny, prawy, snotliwy, zacny; święty’ (SPol 4, 344; SS 1, 430); *dabotis, -ajasi, -ojosi* AK 74,7 ‘žiūrėti, atsižvelgti, paisyti’ (LKŽe) < rusėnų *дбати, тбати* ‘звяртаць увагу, заўважаць’ (ГСБМ 7, 272; ССМ 1, 286), len. *dbać* ‘troszczyć się, starać się o coś, zwracać na coś uwagę, mieć w cenie’ (SPol 4, 561; SS 2, 44); *dūma* AK 95,9 ‘mintis, manymas, mąstymas, galvojimas’ (LKŽe) < sen. rus. *доума, дума* ‘мысль, намерение, мнение’ (СРЯ 4, 373; СДЯ 1, 742), rusėnų *дума* ‘думка, погляд, меркованне’ (ГСБМ 9, 100), len. *duma* ‘myśl, omysł, mniemanie’ (SPol 6, 172; SJP XVII); *karūna* AK 93,8 ‘metalinis galvos raruošalas; monarchų valdžios simbolis; vainikas’ (LKŽe) < sen. rus. *корона, коруна* ‘веноч, венец; корона, драгоценное головное украшение правителя как символ королевской, царской власти’ (СРЯ 7, 340), rusėnų *корона, каруна, коруна* ‘каштоўны галаўны ўбор, сімвал вышэйшай свецкай і духоўнай улады, карона, вянец, дыядэма, мітра’ (ГСБМ 16, 21), len. *korona, koruna* ‘uroczysty ubiór głowy, oznaczający wysoką władzę, dostojęństwo albo uznanie i chwałę, korona królewska, mitra biskupa, wieniec’ (SS 3, 346); *karūnavoti, -avoti, -avoja* AK 94,1 ‘karūnos uždėjimas’ (LKŽe) < sen. rus. *короновати, коруновати* ‘короновать, венчать на царство’ (СРЯ 7, 341), rusėnų *короновати, коруновати* ‘каранавать, вянчаць каго-н. на царства ці вышэйшую духоўную ўладу’ (ГСБМ 16, 29), len. *koronować, korunować* ‘kłaść na głowę koronę (wieniec) jako znak władzy, uznania, chwały, wieńczyć, zdobić’ (SS 3, 378); *katekizmas* AK 1,1 ‘trumpas krikščionių tikybos išdėstymas klausimų ir atsakymų forma’ (LKŽe) < rusėnų *катехизмъ* ‘катэхізіс’ (ГСБМ 14, 298), len. *katechizm* ‘zwięzły wykład podstawowych zasad religii, zawarty w książce lub przekazywany ustnie’ (SPol 10, 170); *kielikas* AK 81,14 ‘taurė’ (LKŽe) < sen. rus. *келихъ* ‘чаша, бокал’ (СРЯ 7, 111), rusėnų *келихъ*,

килихъ ‘kelich, кубак, чарка, шклянка’ (ГСБМ 15, 73), len. *kielich* ‘naczynie do picia, głównie wina (pierwotnie w kształcie kubka, później wsparte na nóżce)’ (SPol 10, 297); *majestotas* АК 29,14 ‘didybė’ (LKŽe) < sen. rus. *маестатъ* ‘величие, величество’ (СРЯ 9, 7), rusėnų *маестатъ, маустатъ, майстатъ, мойстатъ* ‘величнасць, усемагутнасць; слава, хвала’ (ГСБМ 17 216; ССМ 1, 570; МДСУМ 1, 417), len. *majestat* ‘godność władzy’ (SPol 13, 34; SS 4, 145); *nedėlia* АК 73,7 ‘sekmadienis’ (LKŽe) < sen. rus. *недѣля* ‘воскресенье’ (СРЯ 11, 74), rusėnų *неделя* ‘ндзеля’ (ГСБМ 20, 67), len. *niedziela* ‘ostatni, świąteczny dzień tygodnia’ (SPol 16, 263); *pakajus* АК 85,2 ‘taika, ramybė’ (LKŽe) < sen. rus. *покой* ‘мир, отсутствие войны’ (СРЯ 16, 164), rusėnų *покой* ‘спакой’; мір’ (ГСБМ 26, 69; ССМ 2, 179; МДСУМ 2, 154), len. *pokoj* ‘spokój, stan bez zakłóceń, wstrząsów, nie pomyślnych wydarzeń’ (SPol 26, 321); *pana* АК 13,3 ‘mergina’ (LKŽe) < sen. rus. *панна* ‘панна (титулование девушки из привилегированных слоев общества в Польше)’ (СРЯ 14, 145), rusėnų *панна, пана* ‘дзяўчына; жанчына, якая не была замужам’ (ГСБМ 23, 427; ССМ 2, 123; МДСУМ 2, 83), len. *panna* ‘dziewczyna, młoda niezamężna kobieta’ (SPol 23, 162; SS 6, 28); *rojus* АК 25,3 ‘vieta, kur laimingai gyvenančios tikinčiąjų vėlės; dausos’ (LKŽe) < sen. rus. *рай* ‘место блаженного пребывания душ праведных’ (СРЯ 21, 263; СДЯ 3, 62), rusėnų *рай* ‘рай, месца для праведнікаў пасля іх смерці’ (ГСБМ 29, 481), len. *raj* ‘miejsce przebywania zbawionych dusz zmarłych, kraina wiecznej szczęśliwości, niebo; szczęście wieczne’ (SPol 35, 93; SS 7, 430); *stonas* АК 67,4 ‘visuomenės sluoksniš pagal kilmę, profesiją, užsiėmimą, luomas’ (LKŽe) < sen. rus. *станъ* ‘состояние, положение’ (СРЯ 21, 263), rusėnų *станъ* ‘состояние, положение’ (МДСУМ 2, 360), len. *stan* ‘stanowisko, pozycja w świecie, jakość urodzenia, pochodzenia czyjego; klasa, kasta’ (SJP 6, 387); *smertis* АК 10,7 ‘mirtis’ (LKŽe) < sen. rus. *смерть, съмерть* ‘смерть’ (СРЯ 25, 172), rusėnų *смерть* ‘смерць; спыненне існавання чалавека ці жывёліны’ (ГСБМ 31, 483), len. *śmierć* ‘skończenie, utrata życia, zgon, wyjątkowo pozbawienie kogoś życia’ (SS 9, 24); *svietas* АК 14,13 ‘pasaulis, žemė’ (LKŽe) < sen. rus. *свѣтъ* ‘земля, вселенная, все страны; мир, мироздание’ (СРЯ 23, 134), rusėnų *свѣтъ, свитъ* ‘зямны шар; зямля з усім, што на ёй існуе’ (ГСБМ 31, 113), len. *świat* ‘ziemia jako miejsce przebywania ludzi wraz ze wszystkim, co się na niej znajduje, też otaczający ją wszechświat’ (SS 9, 48); *vyiskupas* АК 32,2 ‘krikščionių dvasininkas, turintis aukščiausius šventimus’ (LKŽe) < sen. rus. *бискупъ* ‘епископ’ (СРЯ 1, 186), rusėnų *бискупъ* ‘біскуп’ (ГСБМ 2, 8), len. *biskup* ‘dostojnik kościelny, kapłan posiadający najwyższy stopień święceń’ (SPol 2, 153); *zokanas* АК 61,3 ‘pagrindinis bažnyčios įstatymas, Testamentas’ (LKŽe) < sen. rus. *законъ* ‘вера, совокупность правил поведения’ (СРЯ 5, 217; СДЯ 1, 921), rusėnų *законъ* ‘сукупнасць прадпісанняў якой-н. рэлігіі’ (ГСБМ 10, 251; ССМ 1, 376; МДСУМ 1, 272), len. *zakon* ‘prawo, nakaz, zasady moralne, przykazania’ (SS 11, 101); *žyvatas* АК 12,14 ‘gyvenimas’ (LKŽe) < sen. rus. *животъ* ‘жизнь’ (СРЯ 5, 103; СДЯ 1, 867), rusėnų *животъ, жывотъ* ‘жыццё’ (ГСБМ 10, 20; ССМ 1, 358; МДСУМ 1, 251), len. *żywot* ‘życie, istnienie, też czas trwania życia’ (SS 11, 622).

Visi šie žodžiai – ir daiktavardžiai, ir veiksmažodžiai – turi tikslių atitikmenų rytų slavų kalbose ir lenkų kalboje, t. y. jie galėjo būti paskolinti iš bet kurios iš šių kalbų. Daugumos

šių skolinių kilmė etimologiniuose žodynuose nurodoma skirtingai (pvz., nurodoma *dūma* kilmė: skolinys iš senosios baltarusių kalbos (SEJL 2020, 338), neaiškios kilmės slavizmas (Skardžius 1998, 125; ALEW 242); nurodoma *majestotas* kilmė: skolinys iš senosios baltarusių kalbos (SEJL 2020, 922), alternatyvus polonizmas (LKPŽ 2, 733); nurodoma *pakajus* kilmė: skolinys iš senosios baltarusių kalbos (SEJL 2020, 1108), neaiškios kilmės slavizmas (Skardžius 1998, 210; ALEW 731); nurodoma *pana* kilmė: neapibrėžtas polonizmas (LKPŽ 2, 489), neaiškios kilmės slavizmas (Skardžius 1998, 231), pasiskolinta tiesiai iš lenkų kalbos arba per rytų slavų kalbas (ALEW 805); nurodoma *žyvatas* kilmė: skolinys iš senosios baltarusių kalbos (SEJL 2020, 2106), neapibrėžtas polonizmas (LKPŽ 2, 697), neaiškios kilmės slavizmas (Skardžius 1998, 307; ALEW 1318) ir t. t.). Skirtumai yra atsiradę dėl pasirinktos slavizmų tyrimų metodologijos, nes tiek rytų slavų kalbose, tiek lenkų kalboje yra žodžių, galėjusių būti skolinimosi šaltiniais, ir nėra jokių išskirtinių kriterijų, sufleruojančių tikslesnę kilmę.

Verta stabtelėti prie įdomesnio slavizmo *daboti*, *-oja*, *-ojo*. Chilinskio Biblijoje yra paliudytas jo variantas *dboti*, *-oja*, *-ojo*. Būtent šis veiksmažodis ir yra tikslus, pirminis skolinys iš slavų kalbų (plg. rusėnų *дбату*, *тбату*, len. *dbać*), tačiau lietuvių kalboje dėl šios kalbos specifikos (samplaika *db* nepatogi tarti) paplito antrinis variantas *daboti*, *-oja*, *-ojo* su įterptiniu *a* (Zinkevičius 1980, 110). Nors būta mėginimų teigti, kad *daboti* atspindi ankstesnį rytų slavų veiksmažodį **dъbati* dar iki redukuotųjų balsių išnykimo, tačiau tai mažai tikėtina, nes lietuvių kalboje vietoj kadaise buvusio *ъ* randamas *u*. O tokiu atveju neįmanoma nustatyti skolinimosi chronologijos, ir kadangi atitikmenų yra ir rytų slavų, ir lenkų kalbose, šio skolinio kilmė nėra iki galo aiški.

Prieš tai aptarti skoliniai randami ne tik AK, bet ir plačiai vartojami kituose seniuose lietuvių kalbos raštuose, vėlesniuose darbuose ir tarmėse. Tačiau AK yra paliudyta ir tokių žodžių, kurie iš senųjų raštų yra randami tik šiame šaltinyje arba vos keliuose (dažniausiai M. Daukšos) raštuose. Iš tokių retesnių žodžių neaiškios kilmės slavizmams galima priskirti šiuos slavizmus: *artikulas* AK 17,9 ‘atskiras įstatymo, potvarkio, sutarties straipsnis, skyrius ar paragrafas’ (LKŽe) < sen. rus. *артикуль* ‘параграф, раздел’ (СРЯ 1, 49), rusėnų *артикуль* ‘артыкул, параграф, раздел’ (ГСБМ 1, 145), len. *artykuł* ‘część, ustęp, punkt, rozdział’ (SPol 1, 218); *čystata* AK 69,19 ‘nekaltumas, skaistybė’ (LKŽe) < sen. rus. *чистота* ‘целомудрие’ (ЭССЯ 4, 121), len. *czystota* ‘czystość fizyczna’ (SS 1, 429); *drukarnia* AK 1,14 ‘sraustuvė’ (LKŽe) < sen. rus. *друкарня* ‘типография’ (СРЯ 4, 365), rusėnų *друкарня* ‘друкарня’ (ГСБМ 9, 86), len. *drukarnia* ‘miejsce, warsztat, gdzie się drukuje książki, druki’ (SPol 6, 83); *lyšnas* AK 89,19 ‘be reikalo, daugiau, negu reikia, daromas’ (LKŽe) < sen. rus. *лишний* ‘превосходящий потребность, меру’ (СРЯ 8, 261), rusėnų *лишний* ‘лишні, празмерны’ (ГСБМ 17, 91), len. *liszni* ‘zbyteczny, zbytni, zbywający, niepotrzebny’ (SJP 2, 751); *poterus* AK 36,11 ‘atmintinai kalbamos tam tikros maldos’ (LKŽe) < rusėnų *пацерь*, *пацерь* ‘пацеры’ (ГСБМ 24, 55), len. *pacierz* ‘modlitwa w ogóle, modlenie się, odprawianie modłów’ (SPol 23, 7); *pralotas* AK 66,19 ‘katalikų bažnyčios aukštesniųjų dvasininkų titulas; tą titulą turintis dvasininkas’ (LKŽe) < rusėnų *прлатъ*, *пролатъ* ‘прэлат’ (ГСБМ 28, 67), len. *pralat* ‘wyższy duchowny, dostojnik w kościele rzymskokatolickim, członek kapituły katedralnej; również tytuł

niektórych urzędników Kurii rzymskiej; w odniesieniu do niższego duchownego jako wyraz uszanowania lub ironicznie; też proboszcz’ (SPol 30, 256). Daiktavardis *poterus* upatingesnis tuo, jog AK jis turi galūnę *us* – kituose raštuose ir tarmėse paprastai vartojami variantai *poteriai* ar *poterius*. Būтина pabrėžti, kad *čystata* kai kurių mokslininkų laikomas hibridu (SEJL 2020, 243).

Atskirai aptartinas žodis yra *lyšnai*. LKŽe nurodoma, kad jo reikšmė yra ‘labai’, tačiau AK tokios reikšmės nematyti. Galima palyginti ištrauką iš AK ir ją atitinkančią vietą DK:

AK 89,19 M. 1. Lišnay wilties izgánim{ô}
AK 89,20 be gieru darbú.

DK 107,3 1. Prábígēs dukfféiimás /
DK 107,4 kaip turétumbei bē nūpeł=
DK 107,5 nū izgánítu būt.

Iš šių ištraukų galima daryti išvadą, kad *lyšnai* AK reiškia ‘be reikalo, nereikalingai’, kaip ir turėtų, turint omenyje skolinio *lyšnas* reikšmes ir jo atitikmenis slavų kalbose.

Skoliniai iš rytų slavų

21 AK skolinys gali būti identifikuotas kaip atėjęs iš rytų slavų. Dėl kelių skolinių kilmės sutariama ir etimologiniuose žodynuose, dažnai jie neturi tikslių atitikmenų senojoje lenkų kalboje: *abyda* AK 89,13 ‘skriauda, nuoskauda, įžeidimas’ (LKŽe) < sen. rus. *обида* ‘несправедливость; несправедливое притеснение, нарушение прав, оскорбление’ (СРЯ 12, 49), rusėnų *обида* ‘кряўда’ (ГСБМ 21, 151; ССМ 2, 68); *angelas* AK 29,3 ‘judaizme, krikščionybėje, islame ir kai kuriose kitose religijose – Dievo pasiuntinys, tarpininkas tarp Dievo ir žmonių’ (LKŽe) < sen. rus. *ангелъ, анъгелъ, аньгелъ, ангелъ, ангелъ* ‘ангел’ (СРЯ 1, 37; СДЯ 1, 22), rusėnų *ангелъ* (ГСБМ 1, 114); *gavėnia* AK 73,9 ‘pasninko laikas, ppr. septynios pasninko savaitės prieš Velykas’ (LKŽe) < sen. rus. *говѣнникъ (-ѣ)* ‘воздержание, благочестие’ (СРЯ 4, 51), rusėnų *говение* ‘пост’ (ГСБМ 7, 17); *krikštyti, -ija, -ijo* AK 7,14 ‘suteikti krikštą’ < sen. rus. *крестити, кръстити* ‘крестить, обращать в христианство, совершая (совершив) обряд крещения’ (СРЯ 8, 42), rusėnų *крестити* (цсл. *хръстити*) ‘хрысціць, пасвячаць у хрысціянства праз абрад хрышчэння’ (ГСБМ 16, 118; ССМ 1, 512); *persuna* AK 12,13 ‘asmuo’ (LKŽe) < sen. rus. *персуна* ‘персона, особа, лицо, личность’ (СРЯ 14, 310), rusėnų *персуна* ‘асоба, чалавек’ (ГСБМ 24, 251); *prietelis* AK 53,8 ‘bičiulis, draugas’ (LKŽe) < sen. rus. *приятель* ‘приятель, друг’ (СРЯ 20, 87), rusėnų *приятель, приетель* ‘друг, сябар, прыяцель’ (ГСБМ 29, 93). Kartais formalių atitikmenų galima rasti kiek vėlesniuose lenkų kalbos žodynuose, pvz., *obida* ‘wstręt, obmierzłość, obrzydliwość’ (SJP 3, 459), tačiau šis žodis lenkų kalboje yra retas bei teturi vieną reikšmę, kuri nėra susijusi su skolinio reikšme.

Kitų slavizmų kilmė iš rytų slavų nėra tokia akivaizdi, tačiau ją sufleruoti gali skolinio kamienas ar giminė. Pastaroji, kai skolinio atitikmenys slavų kalbose yra bevardės

giminės, leidžia nustatyti, iki kada skolinys turėjo ateiti į lietuvių kalbą. AK tik vieno skolinio – *vynas* AK 81,10 ‘alkoholinis gėrimas, daromas iš vynuogių, įvairių vaisių sulčių’ (LKŽe) – atitikmenys slavų kalbose yra bevardės giminės: sen. rus. вино ‘вино’ (СРЯ 2, 182), rusėnų вино ‘вино’ (ГСБМ 3, 281; ССМ 1, 175), len. *wino* ‘napój otrzymwany przez fermentację soku winogron’ (SS 10, 232). Skolinimosi metu daiktavardžiai turi būti priskirti kuriai nors giminei, tai yra viena iš būtinų svetimoms kilmės žodžių integracijos sąlygų. Paprastai giminė nekinta. Tačiau slavų kalbose bevardė giminė, kitaip nei lietuvių, nėra išnykusi. Kai skolinamas bevardės giminės daiktavardis, jis dabar gauna moteriškąsias *ā* kamieno galūnes (pvz., *pekla*) greičiausiai dėl balsių *o* ir *a* fonetinio gretumo. Jeigu bevardės giminės skolinys iš slavų kalbų buvo pasiskolintas iki Leskieno dėsniu, t. y. iki XIII–XIV a., jis lietuvių kalboje iš pradžių buvo bevardės giminės, o įvykus Leskieno dėsniui, kartu su lietuvių kalbos veldiniais perėjo į vyrišką giminę ir gavo vyriškąsias *ō* kamieno galūnes (Girdenis 2001, 385). Taigi, skolinys *vynas* yra labai ankstyvas ir buvo perimtas iš rytų slavų, nes seniausi lietuvių kalbos skoliniai yra kildinami iš senosios rusų kalbos.

Prieš aptariant kitą grupę skolinių iš rytų slavų, būtina trumpai priminti reikšmingą procesą slavų kalbose, lėmusį pokyčius jų konsonantizmo sistemoje. Apie XIV a. pradėjo kietėti iš prigimties tik minkšti priebalsiai – *ž, š, č, c, r*. Šių priebalsių minkštumas neretai atsispindi ir senuosiuose slavų kalbų raštuose – po jų nebuvo rašomi *я* arba *ю*, nes nebuvo reikalo du kartus žymėti minkštumą. Manoma, *š* ir *ž* pradėjo kietėti XIV a., *č* – dar anksčiau. Vėliausiai turėjo kietėti *c*, šis procesas baigėsi tik XVI a. (ИГРЯ 63, 77). Su šiuo procesu yra susiję slavizmai: *altorius* AK 49,12 ‘tam tikras stalas bažnyčioje, kur laikomos pamaldos’ (LKŽe) < sen. rus. алтарь, олтарь ‘жертвенник’ (СРЯ 1, 31; СДЯ 1, 18), rusėnų алтарь, олтарь, олтарь ‘алтарь’ (ГСБМ 1, 103; ССМ 2, 82), plg. len. *oltarz* ‘miejsce składania ofiar bóstwu’ (SPol 21, 327; SS 5, 572); *bažnyčia* AK 3,10 ‘maldos namai (ppr. katalikų ir protestantų)’ (LKŽe) < sen. rus. божица ‘церковь, часовня’ (СРЯ 1, 274), plg. len. *bożnica* ‘šventykla, maldos ir tikėjimo mokymo namai’ (SPol 2, 350); *čysčius* AK 34,20 ‘bažn. skaistykla’ (LKŽe) < rusėnų чистець ‘чистилище’ (МДСУМ 2, 482); plg. len. *czyściec* ‘według religii rzymskokatolickiej miejsce pozagrobowej kary, trwającej określony czas’ (SPol 4, 356); *dūšia* AK 18,14 ‘mitologijoje, religijoje ir filosofijoje – nemirtingas nematerialus žmogaus pradai, egzistuojantis nepriklausomai nuo kūno, dvasia; vėlė’ (LKŽe) < sen. rus. душа ‘по религиозным представлениям – бесплотное существо, являющееся носителем жизни и духовного мира человека и способное существовать отдельно от тела’ (СРЯ 4, 384; СДЯ 1, 749), rusėnų душа, доуша ‘нема́тэрыяльная, бессмяротная, па рэлігійных уяўленнях, першааснова ў чалавеку’ (ГСБМ 9, 114; ССМ 1, 333), plg. len. *dusza* ‘róžny od ciała, istotny składnik człowieka’ (SPol 6, 179; SS 2, 220); *kryžius* AK 10,13 ‘stiebas su skersiniu viršutiniame gale – pagrindinis krikščionybės simbolis’ (LKŽe) < sen. rus. крижь, крижь, крижь ‘католический крест’ (СРЯ 8, 92), rusėnų крижь, крижь ‘брус з адной або дзвюма папярочнымі перакладзінамі як прадмет і сімвал хрысціянскага культу’ (ГСБМ 16, 193; ССМ 1, 514), plg. len. *krzyż* ‘obraz, wizerunek, podobizna krzyża Chrystusa’ (SPol 11, 352); *mesijošius* AK 9,18 ‘išgelbėtojas’ (LKŽe) < rusėnų месияшь, месиашь,

мессиаиш ‘mesia’ (ГСБМ 17, 357), plg. len. *mesyjasz* ‘pomazaniec boży; w judaizmie i religiach starożytnego Wschodu oczekiwany wybawiciel narodu wybranego, idealny władca; w chrystianizmie odkupiciel świata, za krórego uważa się Jezus’ (SPol 13, 280); *traicé* АК 12,7 ‘trejybė’ (LKŽe) < sen. rus. *троица* ‘тріпостасное божество, единый Бог въ трехъ лицахъ’ (СДЯ 3, 1001), rusėnų *троица, троїца, троїця* ‘у християнській релігії – триедине божество, в якому поєднуються бог-батько, бог-син і бог святий дух’ (ССМ 2, 446), plg. len. *trójca* ‘bóg w trzech osobach’ (SS 9, 190). Juos tiksliau būtų vadinti tikėtiniais skoliniais iš rytų slavų, nes jų integracija į tam tikrus kamienus tik sufleruoja skolinimosi chronologiją.

3 iš šių skolinių priklauso *ju* kamienui: *altorius, čysčius, kryžius, mesijošius*. Paprastai ši kamieną turi vyriškos giminės daiktavardžiai, kurių atitikmenys rusėnų, senojoje rusų, lenkų kalbose arba turi *ŷ, j* žodžio gale arba minkštą priebalsį (pvz., *aliejus* < sen. rus. *олеѣ, ольѣ* (СРЯ 12, 355), rusėnų *олеѣ, алеѣ* (ГСБМ 22, 190), len. *olej* (SPol 21, 311)). Tai, kad šie daiktavardžiai buvo integruoti į *ju* kamieną, turėtų reikšti, kad tuo metu, kai jie buvo skolinami, minėtieji priebalsiai slavų kalbose buvo nesukietėję, kitaip slavizmai būtų patekę į kitą kamieną (kaip, pvz., *latras* 1. ‘valkata, girtuoklis, paleistuvis’; 2. ‘galvažudys’ (LKŽe)), todėl ir didesnė galimybė, kad jų kalba donorė yra rytų slavų kalbos, tiksliau, senoji rusų kalba.

Panašiai yra ir su moteriškos giminės slavizmais *bažnyčia, dūšia* ir *traicé*. Jų atitikmenys slavų kalbose gale turi *c, č* ir *š, t, y* tuos priebalsius, kurie iki apytiksliai XIV a. buvo minkšti, taigi ir slavizmai pasiskolinti buvo iki šio amžiaus, kas rodo, jog greičiausiai tai yra skoliniai iš rytų slavų. Jeigu skolinimasis būtų vykęs jau po minėtų priebalsio kietėjimo, slavizmai būtų integruoti į *ā* kamieną (pvz., *vieža* ‘bokštas’ (LKŽe)).

Šiame straipsnyje daiktavardis *čestis* АК 49,17 ‘garbė, pagarba’ (LKŽe) (< rusėnų *честь* ‘честь, почет, уважение’ (МДСУМ 2, 480), plg. len. *część* ‘uszanowanie, poważanie, uznanie; podziw; honor’ (SPol 4, 150; SS 1, 375)) priskiriamas skoliniam iš rytų slavų, nes jo variantas *čestis* irgi susijęs su priebalsių kietėjimu slavų kalbose. Senuosiuose raštuose, anot LKŽ, yra vartojamas ir variantas *čestis*, tačiau turint omenyje senųjų lietuvių kalbos raštų rašybą, ne visada aišku, kuris iš variantų vartojamas. Etimologiniuose žodynuose *čestis* priskiriamas arba skoliniam iš rytų slavų kalbų (Skardžius 1998, 114), arba neaiškios kilmės slavizmams (ALEW 160; SEJL 2020, 238). Bent jau variantas *čestis* aiškiai byloja, kad šis daiktavardis į lietuvių kalbą atkeliavo dar tada, kai *č* slavų kalbose buvo minkštas (plg. *časas* ‘laikas’ (LKŽe)). Lygiai dėl tos pačios priežasties didesnė tikimybė, kad iš rytų slavų kalbų atkeliavo ir veiksmažodis *kryžiaivoti, -avoja, -avojo* АК 16,2 ‘kalti prie kryžiaus, ištempti kryžiumi’ (LKŽe) (< rusėnų *крыжовати, крижавати, крижовати* ‘крыжаваць, распинаць на крыжы’ (ГСБМ 16, 192), plg. len. *krzyżować* ‘przybijac do krzyża, zawieszac na krzyżu’ (SPol 11, 361)) – visi galimi skolinio atitikmenys slavų kalbose rodo, kad veiksmažodyje dėsningai turėtų būti atliepiamas kietasis *ž*, tad forma su minkštuoju priebalsiu gali byloti apie skolinimąsi, kai slavų kalbose *ž* dar buvo minkštas, taigi, gana ankstyvą.

Dar vienas svarbus kai kurių slavų kalbų raidos etapas yra nosinių balsių denazalizacija, turėjusi įvykti iki IX a. (ИГРЯ 1981, 53). Maždaug po IX a. rytų slavų **ǫ* virto *u*, o

*ę – ,a. Lenkų kalba nosinius balsius yra išsaugojusi, nors jų kokybė ir distribucija yra pakitę (GHJP 1955, 105). Lietuvių kalboje yra vienas kitas senas skolinys, kuris buvo pasiskolintas iš rytų slavų, kai šie dar nebuvo praradę nosinių balsių, pvz., *lenkas, unguras, pundus*) (Būga 1958, 340). Tam tikrais atvejais nosinių balsių atliepimas (*en / em* ir *on / om*) skoliniuose rodo, kad žodis yra polonizmas, arba atvirksčiai – atliepimo nebuvimas rodo kilmę iš rytų slavų. Keli AK skoliniai yra tikrai perimti iš rytų slavų, nes lenkų kalboje jų atitikmenys turėtų nosinius balsius, o šie slavizmuose neatsispindi: *dėkavoti, -avoja, -avojo* AK 63,5 ‘dėkoti, sakyti dėkui; būti dėkingam’ (LKŽe) < sen. rus. *дяковати* ‘благодарить’ (СРЯ 4, 402), rusėnų *дяковати* ‘дзякаваць’ (ГСБМ 9, 136; ССМ 1, 342); *sūdas* AK 26,15 ‘teismo sprendimas, nuosprendis, bausmė’ (LKŽe) < sen. rus. *судъ* ‘осуждение, кара’ (СДЯ 3, 603), rusėnų *судъ* ‘пастанова суда, прысуд’ (ГСБМ 33, 51; ССМ 2, 399); *sūdzia* AK 26,16 ‘teisėjas’ < sen. rus. *судья, судия* ‘той, кто оценивает кого-л., что-л., судит о ком-л, чем-л.’ (СРЯ 28, 264), rusėnų *судья, судия, судья, судя* ‘той, кто дае ацэнку паводзінам іншых’ (ГСБМ 33, 57; ССМ 2, 398). Žodyje *dėkavoti* dėsningai rytų slavų kalbą *a* po minkštųjų priebalsių atliepiamas kaip kirčiuotas *é* lietuvių kalboje (Būga 1958, 346), *sūdas* ir *sūdzia* taip pat turi dėsningą atliepimą rytų slavų *u > lie. ū*. Lenkų kalbos žodžiai – *dziękować* ‘wyrządzać wdzięczność’ (SS 2, 330), *sąd* ‘wyrok, orzeczenie sądu, orzekanie w sporze sądowym, też wydawanie wyroku, skazywanie’ (SS 8, 125), *sędzia* ‘osoba powołana do wymierzania sprawiedliwości’ (SS 8, 156), – jeigu būtų pasiskolinti tiesiogiai, lietuvių kalboje turėtų *en / em* ar *on / om*.

Keli AK slavizmai, į lietuvių kalbą atėję iš rytų slavų kalbų, senuosiuose raštuose vartojami retai. Daiktavardis *desėtyna* AK 73,20 ‘uždarbio dešimtos dalies mokestis, dešimtinė’ (LKŽe) (< sen. rus. *десятина* ‘десятая доля чего-л.’ (СРЯ 4, 233), rusėnų *десятина, десетина* ‘дзесятая часка чаго-н.’ (ГСБМ 8, 64)) neturi atliepiamo nosinio balsio, kuris būtų, jeigu skolinys būtų atėjęs iš lenkų kalbos (plg. *dziesięcina* ‘dziesiąta część zbiorów jako danina, trzbut, czynsz’ (SPol 6, 431). Kito skolinio kilmę iš rytų slavų labiausiai rodo jo reikšmė. Slavizmas *primietas* AK 64,8, anot LKŽ, turi dvi reikšmes: 1. ‘ženklas, bruožas, upatybė, savybė’; 2. ‘gydymas, vaistas’ (LKŽe), ir antroji yra paliudyta AK; ši reikšmė yra iliustruojama vienu sakiniu ir būtent iš šio šaltinio. Palyginus ištrauką iš AK ir DK matyti, kad tokia reikšmė buvo priskirta dėl DK įtakos:

AK 64,8 Mo Zynaygu tu koki pri=
AK 64,9 miētu / idant kás niekad ne
AK 64,10 teyfiey ne fiektu?

DK 79,1 M. Zínâigu tu koky wâi+
DK 79,2 ftą / idant kas níekad
DK 79,3 nê têífêi nê prífiéktu?

Rytų slavų kalbų atitikmenų reikšmės visiškai sutampa su pirmąja lie. *primietas* reikšme: sen. rus. *примѣта* ‘отличительный признак, по которому можно узнать кого-л., что-л., примета’ (СРЯ 19, 217), rusėnų *примета* ‘прыкмета; рыса, якаць

каго-, чаго-н’ (ГСБМ 28, 338). XVI a. lenkų kalbos žodyne len. *przymiot* turi visai kitokią reikšmę, sunkiai siejamą su lietuvių kalbos – ‘wrzód, ropień, ropne zapalenie; bot. Senecio vulgaris’ (SS 7, 306). Tiesa, XVII a. žodyne jau randama retoka reikšmė, kuri vėlgi sietina tik su pirmąja lietuvių kalbos reikšme – len. *przymiot* ‘właściwość czyja, cecha charakteru’ (SJP XVII). Lietuvių kalbos reikšmė ‘gydymas, vaistas’ slavų kalbose nefiksuojuama, be to, ji atsiradusi tik dėl DK. Atsižvelgiant į AK sakinį, galbūt galima būtų *primietas* reikšmę iš šiuo atveju sieti su ‘ženklas, bruožas, ypatybė, savybė’, nors tiksliausia galbūt būtų reikšmė ‘būdas’.

Skoliniai iš lenkų kalbos

Polonizmas priskirtini keli AK randami skoliniai, kurie ir kituose senuosiuose raštuose dažnai vartojami. Skolinio *daktaras* AK 93,4 ‘bažn. psn. mokslininkas’ (LKŽe) semantika artimesnė lenkų kalbos žodžiui: len. *doktor* ‘człowiek uczony, znawca Biblii; w starożytności i wczesnym średniowieczu często tytuł pisarzy teologicznych’ (SPol 5, 274); plg. sen. rus. *докторъ* ‘человек, имеющий высшую ученую степень’ (СРЯ 4, 293), rusėnų *докторъ* ‘чалавек, які мае вышэйшую навуковую ступень’ (ГСБМ 8, 236). Daiktavardis *vigilija* AK 73,10 ‘didelės šventės išvakarės’ (LKŽe) (< len. *wigilia* ‘ostatni dzień przed świętem’ (SS 10, 221)) neturi galimų atitikmenų rytų slavų kalbose. Tuo tarpu *pasnykas* AK 73,9 ‘susilaikymas nuo tam tikrų valgių (ppr. mėsos, seniau ir pieno) religijos nustatytais dienomis’ (LKŽe) formaliai turi atitikmenų ir rytų slavų kalbose, ir lenkų. Vis dėlto tikimybė, kad šis žodis yra polonizmas, yra didesnė dėl reikšmių: sen. rus. *постникъ, посникъ* 1. ‘монах, налагавший на себя обет большего чем обычно воздержания от пищи, питья, а также иногда обет молчания’; 2. ‘тот, кто соблюдает пост, постится’; 3. ‘разновидность монастыря, пустынь’ (СРЯ 17, 245), rusėnų *постникъ, посникъ* 1. ‘той, хто поціць’; 2. ‘манах, які даваў зарок большага, чым звычайна, устрымання ад ежы, а часам і зарок маўчання’ (ГСБМ 27, 213), len. *pośnik* ‘postne jedzenie’ (SPol 28, 304). Kaip matyti, nei vienoje iš slavų kalbų nerandama AK vartojama reikšmė ‘susilaikymas nuo tam tikrų valgių (ppr. mėsos, seniau ir pieno) religijos nustatytais dienomis’ ar kitur randama reikšmė ‘laikas, kai susilaikoma nuo kai kurių valgių, pasninkaujama’ (LKŽe). Kadangi rytų slavų kalbose atitikmenys paprastai žymi asmenis, lenkų kalbos reikšmė artimesnė lietuvių kalbos (SEJL 2020, 1143).

Prie AK polonizmų priskirtini dar trys, tik kad rečiau senuosiuose raštuose pasitaikantys žodžiai. Vienas neturi atitikmenų rytų slavų kalbose: *hostija* AK 81,13 ‘per mišias aukojamas ir konsekruojamas neraugintos duonos paplotėlis’ (LKŽe) < len. *hostyja* ‘w liturgii chrześcijańskiej biały chleb nie kwaszony w postaci okrągłego opłatka, będący przedmiotem ofiary sakralnej, konsekracji’ (SPol 6, 83). Kito semantika artimesnė lenkų kalbos žodžiams nei senosios rusų ar rusėnų kalbų: *suma* AK 13,7 ‘pagrindinės giedotinės mišios, laikomos ppr. šventadienio vidurdienį’ (LKŽe) < len. *suma* ‘wielka msza ostatnia, śpiewana, w kościele katolickim’ (SJP 6, 510) (plg. rusėnų *сума* ‘сумма; содержание’ (МДСУМ 2, 377)).

Paskutinį skolinį *bursa* verta aptarti plačiau. AK šis daiktavardis vartojamas reikšme ‘draugė, draugystė, gauja’ (LKŽe), tiksliau būtų ‘gauja, kompanija’:

AK 69,9 M. Terpu kitu / tó pinkieto ła=
AK 69,10 biaufiay reykia. Pirma / walgit ir
AK 69,11 giert mefteiey. Vntara faugoties
AK 69,12 piktós burfós ir draugiês.

Šitas daiktavardis dar randamas ir M. Daukšos postilėje, kur jis vartojamas ne tik minėtomis reikšmėmis, bet ir ‘visuomenė; žemutinis adm. terit. vienetas’ (Kudzinowski 1977). Rusėnų kalboje atitikmuo turi dvi reikšmes: ‘bendrabutis’ ir retesnę ‘brolija, kolektyvas’ (rusėnų *бурца* 1. ‘бурца’, 2. ‘братства, артель’ (ГСБМ 2, 257; МДСУМ 1, 76)). Tuo tarpu atitikenys lenkų kalboje turi daugiau reikšmių, tarp jų ir ‘gauja’ bei ‘visuomenė’: *bursa* 1. ‘internat, wspólnie miejsce zamieszkania uczącej się młodzieży’, 2. ‘bractwo, cech; towarzystwo’, 3. ‘rota, oddział złożony z dziesięciu żołnierzy’ 4. ‘mieszek, worek’ (SPol 2, 513); len. *bursa* 1. ‘dom, w którym mieszka ucząca się młodzież, otrzymując zwykle pełne utrzymanie, internat’, 2. ‘zasiłek dla ubogich dzieci, przeznaczony na ich kształcenie’, 3. ‘zespół osób związanych ze sobą towarzysko lub zawodowo, stowarzyszenie, cech; banda’, 4. ‘oddział wojskowy, rota; wspólny namiot żołnierski’, 5. ‘giełda kupiecka’; 6. ‘mieszek, sakiewka, worek’ (SJP XVII). Lietuvių kalbos reikšmė ‘draugė, draugystė’ nesutinkama slavų kalbose, bet greičiausiai ją galima sieti su reikšme ‘visuomenė; žmonių grupė; draugija; remiama draugija’. Reikšmė ‘gauja’ sutinkama tik XVII a., bet turint omenyje, kad lenkų kalbos tarmėje Bochnėje (pietų Lenkija), veiksmažodis *bursować się* turi reikšmę ‘gyventi iš bendrų vagysčių’ (SGP 3,1, 135), lietuvių kalbos skolinys *bursa* daugiau bendrybių turi su lenkų kalba.

Hibridai

AK yra palyginti nedidelės apimties šaltinis, todėl ir hibridų, kurie išvesti iš slavizmų su lietuviškais darybos formantais, nėra daug: *miernybė* AK 86,4 ‘saikingumas, susitvardymas’ (LKŽe); *mylista* AK 3,8 ‘malonė’ (LKŽe); *prierauti, -auja, -avo* AK 60,15 ‘svetimauti, sanguliauti’ (LKŽe); *rėdytojas* AK 22,18 ‘kas valdo, tvarko’ (LKŽe). Trys hibridai yra daiktavardžiai, padaryti su priesagomis *-ybė, -ista, -tojas* iš neaiškios kilmės skolinių *miernas* ‘saikingas’ (LKŽe), *mylas* ‘mielas’ (LKŽe) ir skolinio iš rytų slavų *rėdyti, -ija, -ijo* ‘vadovauti, tvarkyti’ (LKŽe). Veiksmažodis hibridas yra padarytas iš polonizmo *prieras* (< len. *fryjerz* ‘rozpustnik, cudzołożnik, kochanek’ (SPol 7, 136)) su *-auti, -auja, -avo*. Atitikimo reikšmės veiksmažodžių daryboje šios priesagos yra dariausios ir bendroji kategorijos reikšmė yra ‘atlikti funkcijas to, dirbti tuo, elgtis taip, kas pasakyta pamatiniu žodžiu’, pamatiniai žodžiai paprastai yra asmenų pavadinimai, šiuo atveju – *prieras*. Beje, K. Sirvydo žodyne „Promptuarium dictionum Polonicarum, Latinarum et Lituanicarum“ (toliau SPr) yra vartojamas panašus, tik kitos priesagos hibridas *prieruoti, -uoja, -avo* SPr33 ‘svetimauti’ LKŽe.

Išvados

AK, palyginti su kitais to meto raštais, gana nedaug slavizmų. Iš viso šiame šaltinyje rasti 56 slavizmai ir 4 hibridai, kurių pamatiniai žodžiai irgi yra slavizmai. 29 skoliniai, sudarantys 52 proc. visų AK slavizmų (*dabotis, -ajasi, -ojosi, dūma, pakajus, rojus, stonas* ir t. t.), yra neaiškios kilmės, t. y. ir rytų slavų kalbose, ir lenkų kalboje yra galimų jų šaltinių; nėra jokių lingvistinių faktų ar ekstralingvistinių veiksnių, galinčių sufleruoti skolinio kilmę; be to, etimologiniuose žodynuose paprastai nurodoma skirtinga jų kilmė arba jie taip pat priskiriami neaiškios kilmės skoliniams.

21 slavizmas, t. y. 38 proc. visų AK slavizmų, į lietuvių kalbą yra pasiskolinti iš rytų slavų – senosios rusų ar rusėnų – kalbų. Kai lenkų kalboje nėra galimų atitikmenų (pvz., *gavėnia*) arba lenkų kalbos žodžių reikšmė nesutampa su skolinio semantika (pvz., *abyda*), tokia kilmė nekelia abejonių. Taip pat tvirtas argumentas yra fonetiniai atliepimai slavizmuose ar jų nebuvimas (pvz., *dėkavoti, -avoja, -avojo*). Vis dėlto dalis slavizmų (*altorius, čestis, vynas* ir t. t.) priskirti skolinams atsižvelgiant į vykusius slavų kalbų raidos procesus ir yra nedidelė galimybė, kad šie slavizmai galėjo būti perimti ir iš lenkų kalbos. O polonizmai, kurių AK yra 6, tesudaro 10 proc. visų svetimų kilmės žodžių AK.

Daugiausia slavizmų dažnai vartojami ir kituose šaltiniuose, taip pat vėlesniuose raštuose ar lietuvių kalbos tarmėse. Prie retesnių AK slavizmų galima priskirti *artikulas, bursa, čystata, desėtyna, drukarnia, hostija, lyšnas, poterus, pralotas, primietas, suma*. Dėmesio vertas hibridas, vedinys iš polonizmo *prieras, prieruoti, -uoja, -avo*. Šitoks daiktavardis ir veiksmažodis dar žinomi tik iš K. Sirvydo žodyno „*Promptuarium dictionum Polonicarum, Latinarum et Lituanicarum*“, niekur kitur jie nebuvo fiksuoti ir vėliau.

Literatūra ir šaltiniai

- AK *Anoniminis 1605 m. katekizmas*. Prieiga internetu: <http://seniejirastai.lki.lt/db.php?source=44>
- ALEW Hock, Wolfgang. 2015. *Alllitauisches etymologisches Wörterbuch*. T. I–II. Hamburg: Baar.
- Bystroń, Jan. 1890. *Katechizm Ledesmy w przekładzie wschodnioliteńskim*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem A. M. Kosterkiewiczza.
- Būga, Kazys. 1958. *Rinkiniai raštai 1*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- DK *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas*. Prieiga internetu: <http://seniejirastai.lki.lt/db.php?source=1>
- Gerulis, Jurgis. 1927. *Senieji lietuvių skaitymai*. Kaunas: Lietuvos universitetas.
- GHJP *Gramatyka historyczna języka polskiego*. 1955. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Girdenis, Aleksas. 2001. *Kalbotyros darbai 3*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Judžentis, Artūras. 2010. Ledesmos 1605 m. katekizmo priežasties ir tikslo sakiniai. *Lituanistica* 56, 92–103.
- Kudzinowski, Czesław. 1977. *Indeks-słownik do „Daukšos postilė“*. Poznań: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewiczza.
- LKPŽ Kregždys, Rolandas. 2016. *Lietuvių kalbos polonizmų žodynas = Słownik polonizmów w języku litewskim: mokslinis žodynas*. T. I–II. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- LKŽe *Lietuvių kalbos elektroninis žodynas*. Prieiga internetu: <http://www.lkz.lt/>
- Michelini, Guido. 2001. Itališkas Ledesmos Katekizmas Dottrina Christiana: Daukšos panaudoto lenkiško teksto šaltinis. *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 227–250.
- SEJL Smoczyński, Wojciech. 2020. Słownik etymologiczny języka litewskiego. Prieiga internetu: <http://rromanes.org/pub/alii/Smoczy%C5%84ski%20W.%20S%C5%82ownik%20etymologiczny%20j%C4%99zyka%20litewskiego.pdf>

- SGP *Słownik gwar polskich*. T. I–III. 1979–1989. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Polska Akademia Nauk.
- Skardžius, Pranas. 1998. *Rinktiniai raštai 4*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Smetonienė, Anželika. 2016. The textual influences of Jacob Ledesma's catechism and the catechism of Mikalojus Daukša on the anonymous catechism of 1605. *Kalbotyra (68)*, 148–179.
- SJP *Słownik języka polskiego*. T. I–VIII. 1898–1923. Warszawa.
- SJP XVII *Słownik polszczyzny XVII wieku*. Prieiga internetu: <https://sxvii.pl/>.
- SPoL *Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. I–XXXV. 1966–2011. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- SPr *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*. 1997. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- SS *Słownik staropolski*. T. I–XI. 1953–2002. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Temčinas, Sergejus. 2013. Pirmoji Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje lietuviškai spausdinta (katalikiška) knyga: hipotetinis 1585 metų ar Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas? *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorijos ir tradicijos fenomenai: tautų atminties vietos*, 61–79.
- Zinkevičius, Zigmantas. 1968. Apie 1605 m. katekizmo tarmę. *Baltistica 4 (1)*, 109–116.
- Zinkevičius, Zigmantas. 1980. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. Vilnius: Mokslas.
- ГСБМ *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*. Т. I–XXXIII. 1982–2013. Мінск.
- ИГРЯ Горшкова, К. В., Хабургаев, Г. А. 1981. Историческая грамматика русского языка. Москва: Высшая школа.
- МДСУМ Тимченко, Євген Костянтинович. 2002–2003. Матеріали до словника писемної та книжної української мови. Т. I–II. Київ – Нью-Йорк: Національна академія наук України.
- СДЯ Срезневский, И. И., ред. 1989. Словарь древнерусского языка. Т. I–III. Москва: Книга.
- СРЯ *Словарь русского языка XI–XVII вв.* Т. I–XXX. 1975–2015. Москва: Наука.
- ССМ Гумецка, Л. Л., Керницький, І. М., ред. 1977–1978. *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* Т. I–II. Київ: Наукова думка.
- ЭССЯ Трубачёв, О. Н., ред. 1974–2012. *Этимологический словарь славянских языков*. Т. I–XXXVIII. Москва: Наука.